LUND UNIVERSITY

Remissyttrande: En straffreform (SOU 2025:66)

Andersson, Ulrika; Bennet, Tova; Bergius, My; Jönsson, Sverker; Nikka, Sigrid; Wegerstad, Linnea; Wong, Christoffer

2025

Document Version:
Förlagets slutgiltiga version

Link to publication

Citation for published version (APA):
Andersson, U., Bennet, T., Bergius, M., Jönsson, S., Nikka, S., Wegerstad, L., & Wong, C. (2025, okt. 9). Remissyttrande: En straffreform (SOU 2025:66).

Total number of authors:
7

Creative Commons License:
Ospecificerad

General rights
Unless other specific re-use rights are stated the following general rights apply:
Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.
• Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
• You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
• You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

Read more about Creative commons licenses: https://creativecommons.org/licenses/

Take down policy
If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

LUND UNIVERSITY

PO Box 117
221 00 Lund
+46 46-222 00 00

Download date: 07. Nov. 2026

LUNDS UNIVERSITET
JURIDISKA FAKULTETEN

YTTRANDE

Diarienummer
V2025/1615

Datum 2025-10-09

Adressat
Justitiedepartementet

Juridiska fakultetsstyrelsen

Ulrika Andersson, professor
Tova Bennet, bitr. universitetslektor
My Bergius, postdoktor
Sverker Jönsson, universitetslektor
Sigrid Nikka, doktorand
Linnea Wegerstad, docent
Christoffer Wong, universitetslektor

Remiss: En straffreform (SOU 2025:66)

Ju2025/01317

Juridiska fakultetsstyrelsen vid Lunds universitet, som har anmodats att yttra sig över rubricerat betänkande, får härmed avge följande yttrande. Yttrandet har utarbetats av professor Ulrika Andersson, biträdande universitetslektor Tova Bennet, postdoktor My Bergius, universitetslektor Sverker Jönsson, doktorand Sigrid Nikka, docent Linnea Wegerstad och universitetslektor Christoffer Wong.

Allmänt om betänkandets inriktning och förslag

Juridiska fakultetsstyrelsen avstyrker förslaget i dess helhet.

Fakultetsstyrelsen vill inledningsvis betona att förslagen i rubricerat betänkande inte kan bedömas isolerat. Betänkandet är ytterligare ett led i en kriminalpolitisk förändring som pågått under åtminstone de senaste 15 åren. Kännetecknande för denna förändring är ständiga straffhöjningar, en stark ökning av antalet utdömda fängelsestraff, en ökad användning av hemliga tvångsmedel samt en ökad användning av hemliga tvångsmedel också då någon brottsmisstanke inte föreligger. Förslagen i aktuellt betänkande befinner sig alltså i denna förändringsprocess, som har inneburit en betydande ökning av repressionsnivån i Sverige.

Med detta menas att styrkeförhållandet mellan statens maktsfär och den enskildes frihet förskjutits i riktning mot ökad statlig maktutövning och inskränkt personlig frihet och integritet. Enligt lagstiftaren är målen med förskjutningen *ökad trygghet, minskad brottslighet* och *upprättelse för brottsoffer*. Kriminalvetenskapligt (samhällsvetenskapligt, straffrättsvetenskapligt) finns ingen evidens för att ökad repression leder till att dessa mål uppfylls.

Fakultetsstyrelsen konstaterar också, i anslutning till de särskilda yttrandena (s. 1857f), att betänkandet utgör ytterligare ett exempel på ett allt snabbare tempo i det straffrättsliga lagstiftningsarbetet. Såväl utredningstider som remisstider har krympt i en sådan omfattning att de inte längre kan anses stå i samklang med vare sig svensk lagstiftningstradition eller med de krav som våra grundlagar ställer upp. Fakultetsstyrelsen ställer sig mycket kritisk till denna utveckling och finner den kritik mot utredningsarbetet som framgår av de särskilda yttrandena från experterna Almkvist, Ivarsson och Nilsson som djupt oroande.

En ytterligare mycket allvarlig brist i utredningens förslag är avsaknad av konsekvensanalys. Av de särskilda expertyttrandena framgår att lagförslagen i straffrättsligt avseende är så omfattande och utredningstiden varit så kort att ingen kan överblicka konsekvenserna av förslagen. Straffreformsutredningens egna straffrättsliga experter anger att de ”inte hunnit läsa” allt, att de inte haft tillräckligt med tid att få en överblick över förslagen och därmed inte kan bedöma ”om helheten är rimlig” (s. 1857). Denna brist på konsekvensanalys är särskilt allvarlig när detta betänkande sätts i relation till andra pågående förändringar av strafflagstiftningen. Kriminalvården, men också forskare i kriminologi har försökt att väga samman och prognostisera den sammanlagda effekten av pågående repressionshöjande förändringar i strafflagstiftningen (Kriminalvården, Kapacitetsrapport 2025–2034; Hörnqvist 2024). Bedömningarna är att fångtalet i Sverige skulle vara 316 fångar per 100 000 invånare år 2033. Sverige lämnar då både nordiska och andra europeiska länder bakom sig och hamnar i sällskap med till exempel Ryssland, Belarus och Turkiet vad gäller fångtal. Fakultetsstyrelsen

ställer sig frågande till om dessa länder utgör lämpliga kriminalpolitiska förebilder. Några egentliga skäl för de djupgående och radikala förändringar av straffnivåerna i Sverige som föreslås förekommer inte i betänkandetexten. En förhållandevis stor del av förslagen som presenteras är resultatet av mycket styrda direktiv och förslagen varken motiveras, förklaras eller diskuteras fullt ut. Betänkandet uppvisar därmed stora brister när det gäller att utreda och utvärdera principiella, teoretiska, empiriska och värderingsmässiga grundfrågor. Det har inte gjorts någon förutsättningslös utvärdering av hur väl påföljdssystemet fungerar idag.

Fakultetsstyrelsen konstaterar att det därmed inte går att utläsa *vilka brister i nuvarande påföljdssystem som lagförslagen är tänkta att åtgärda.* Den straffreform som utredningen presenterar går följaktligen inte heller att förklara rationellt.

När de av utredningen föreslagna mycket stora förändringarna av påföljdssystemet ställs mot de synpunkter som framförts ovan – och som får stöd av de särskilda yttrandena av utredningens experter – kan fakultetsstyrelsen inte göra någon annan övergripande bedömning än att betänkandet framstår som oseriöst. Denna slutsats är oroväckande eftersom straffrätten och statens bestraffningsmakt är en synnerligen allvarlig aspekt av varje samhälle och varje mänsklig kultur.

En grundläggande utgångspunkt för den svenska och nordiska straffrättsliga traditionen är att straffrätten inte endast betraktas som regler som möjliggör för staten att straffa, utan att den också uppställer begränsningar för statens möjligheter att utöva makt genom bestraffning. Detta är även en grundläggande utgångspunkt för en rättsstat. Det är ett sätt att värna samhället och samhällsmedborgarna mot statens makt att ingripa i människors liv, även när sådana ingripanden har goda skäl. Denna utgångspunkt vilar på insikten om att bestraffningsmakten manifesterar statens våldsmonopol.

Vilka brott som anges i lag och hur rättssystemet tillämpar dem reflekterar givetvis en förhoppning om att avvärja oönskat beteende och att skydda viktiga samhälleliga och personliga värden. Reglerna är dock inte utformade för att så *effektivt* som möjligt förhindra brott

eller skydda dessa värden. Att straffrätten inte får användas hur som helst – inte för dödsstraff, inte för att straffa utan lagstöd, inte för att bestraffa den utan skuld – är ett uttryck för behovet av att förhindra maktövergrepp och skydda enskilda från att det legitima intresset av att värna om samhället utnyttjas för att skada samhället.

Denna utgångspunkt – att straffrätten i en rättsstat finns till för att begränsa statens makt att bestraffa enskilda –genomsyrar hela straffrätten. Den avspeglar sig i allt ifrån hur straffprocessen är utformad till sättet som domstolarna fastställer ansvar och bestämmer påföljd. Mycket av det som kan upplevas som provocerande med straffrätten, situationer då straffrätten inte åstadkommer vad vi upplever som rättvisa resultat, är en följd av de begränsningar som följer av denna utgångspunkt. Denna utgångspunkt utgör också en politisk utmaning för lagstiftaren, för det ställer krav på att tänka bortom straffrätten för att kunna åstadkomma förändring och uppnå ett mer rättvist samhälle.

Fakultetsstyrelsen menar att det i och för sig kan finnas skäl att grundligt se över och reformera straffsystemet. Även straffrättens principer och avvägningarna mellan olika intressen och värden bör vara föremål för kontinuerliga överväganden.

Emellertid är det fakultetsstyrelsens ståndpunkt att när lagstiftningsarbetet brister i respekt för eller insikt om straffrättens historiska och principiella betydelse i en rättsstat, då är det inte längre straffrättsreformer vi talar om. Då talar vi inte längre om förutsättningarna för att upprätthålla ett rättsstatligt och rättvist system, utan om en uppsättning regler som endast har till syfte att, och därför också kommer att, användas för att fängsla, inkapacitera, isolera och utvisa oss. Ett förslag till ett sådant regelverk kan inte kommenteras som om det vore straffrätt.

Det framgår av direktiven att syftet med de lagändringar som nu föreslås är att öka användningen av fängelsestraffet. Intresset av rättvisa, av att ge brottsoffer upprättelse och av att förebygga brott, framstår snarast som svepskäl. Samma skäl har i över 15 år använts för att genomföra en dramatisk ökning av repressionsnivån och en

omfattande expansion av användningen av fängelsestraff som saknar motstycke i modern tid. Dessa reformer anses nu vara otillräckliga. Någon utvärdering av effekterna av reformerna har dock inte gjorts. Så som utredningen konstaterar *syftar* förslagen, förutom det om villkorligt fängelse, "i huvudsak till att det ska dömas ut längre och i viss mån även fler fängelsestraff än i dag." (s. 59). Förslagen ska enligt utredningen införas *trots* att det inte är möjligt att ha "någon mer välgrundad uppfattning om i vilken utsträckning förslaget kan tänkas bidra till att minska antalet brott" (s. 1824) och *trots* att brottsofferperspektivet och forskningen inte ger stöd för förslagen (s. 418–419).

Förslagen handlar alltså ytterst och uttryckligen om att tillgodose lagstiftarens intresse av att fler personer ska sitta i fängelse längre, oavsett vilka konsekvenser det har. Att en brottsdömd sitter inlåst den tid straffet varar är det *enda* resultat vi *vet* att straffskärpningar åstadkommer. Avsaknaden av intresse för vilka konsekvenser straffskärpningarna har utöver detta, ger intrycket att förslagen enbart handlar om en oreflekterad vilja att utöka statens bestraffande makt och möjlighet att använda straffrättsapparaten i kontrollsyfte. Att använda straffrätten i detta syfte är ett så allvarligt avsteg från straffrättens grundläggande principer och värderingar att det inte bör kallas straffrättspolitik.

Att skärpa straffen gång på gång, med motiveringen att de bättre ska stå i proportion till brottens allvar, är som att hälla vatten i en bottenlös hink. Det kommer aldrig vara nog, det är ett sorts politiskt beroendetillstånd, och det är bedrägligt att för allmänheten sätta upp förväntningar på att det finns en repressionsnivå som är tillräcklig, när det i själva verket inte finns någon punkt då systemet uppnår mättnad med denna måttstock. Straffen kan aldrig motsvara brottet eftersom straffet aldrig kan göra det ogjort. Detta är förvisso straffrättens tragedi. Det är alltid för sent. Även detta är en följd av att straffrätten huvudsakligen är ett system av regler för att bestämma och begränsa när och hur staten får straffa, ett system för att försöka finna ett sätt som vi kan leva tillsammans på även efter att det hemska har hänt. Vi kan och bör hålla varandra ansvariga för det onda vi orsakar, men

straffrättens rättesnöre kan inte vara att alltid hålla oss *mer* ansvariga. Det kommer en punkt, och den har vi sedan länge passerat, då vi inte kan hitta fler svar eller lösningar i den enskildes bestraffning. För att komma vidare ur detta straffrättsliga stillestånd måste vi i stället vända blicken mot staten och samhällets ansvar att *faktiskt* motverka de omständigheter som främjar brott, att *faktiskt* se och stödja brottsoffer och ge dem upprättelse, och att *faktiskt* visualisera och realisera hur ett rättvist samhälle ser ut. Det är fakultetsstyrelsens fasta övertygelse, att detta inte kan vara ett samhälle som låser in 40 000 människor (se prognos i Kriminalvården, Kapacitetsrapport 2025–2034, s. 29).

Att lagstiftaren gör anspråk på att ytterligare en straffskärpning kommer att sona eller motsvara det lidande som brottsoffret utsatts för, är svekfullt. På mindre än 10 år har antalet utdömda fängelsemånader dubblerats (Brå via TT, Antalet utdömda fängelsemånader har fördubblats sedan 2014, 2024-05-30, https://via.tt.se/pressmeddelande/3491699/antalet-utdomda-fangelsemanader-har-fordubblats-sedan-2014?publisherId=1026483&lang=sv). Kriminalvården kommer under år 2025 att ha dubbelbelagt i princip varje anstaltsplats som är möjlig att dubbelbelägga (Kriminalvårdens kapacitetsrapport 2025–2034, s. 10–11). Över 150 propositioner med repressionshöjningar har lagts fram de senaste 15 åren och straffen har skärpts upprepade gånger för samma brott för att de bättre ska överensstämma med brottens allvar (Nikka, Den allmänna repressionsnivån och brottens relativa allvar: En översikt av repressionshöjningar och straffskärpningar i Sverige 2010–2023, NTfK 111(2), 2024). Ändå säger lagstiftaren att det inte är nog. Straffskärpningar är vid det här laget en väl beprövad metod som inte fungerar. Vi är inte närmare ett rättvist samhälle och vi är inte närmare en rättvis straffrätt. Vi står endast inför ett samhälle där upp till fem gånger så många människor ska sitta inlåsta när de har begått brott. Det är inte upprättelse. Det är en följd av att inte kunna eller vilja se att hinken saknar botten.

Det kriminalpolitiskt rationella och medmänskliga alternativet är att tillgripa andra verktyg för att ge brottsoffer det stöd, den trygghet och

den mellanmänskliga tillhörighet och samhörighet som de behöver. Det är att möjliggöra för Kriminalvården att bedriva rehabiliterande och återfallsförebyggande arbete. Det är att skydda barn från att exploateras. Det är att tillgodose de grundläggande villkor och förutsättningar för självförverkligande och frihet som envar förtjänar att få tillgodosett. Det är att bygga samhällen i stället för fängelser.

En rationell och humanistisk kriminalpolitik står inte i motsättning till att fastställa och utkräva ansvar för förövare. Däremot är det på bekostnad av andra verktyg – praktiskt, faktiskt och ekonomiskt – som betänkandets förslag skulle genomföras. Det går inte att satsa allt på straffskärpningar och samtidigt ha resurser kvar till andra åtgärder. Det går inte att genomföra effektiva behandlingsprogram på överfulla anstalter med personalbrist. Det går inte att skydda barn och andra sårbara personer och straffa dem samtidigt. Priset för att genomföra förslagen i betänkandet innefattar också priset för att välja bort alternativen. Det priset överstiger vida de ekonomiska 16 miljarder som prognosticeras, och det kommer att betalas av både presumtiva brottsoffer och presumtiva gärningspersoner. Det är ett pris som vi alla får betala.

Fakultetsstyrelsens utgångspunkter handlar å ena sidan om rättsstatliga krav i en liberal demokrati baserad på grundläggande mänskliga fri- och rättigheter, och å andra sidan om värdet av och respekten för kunskap. Bland de rättsstatliga kraven ingår legalitet, rättssäkerhet och likabehandling, samt utgångspunkten att straff innebär en inskränkning av människors frihet som medför skadeverkningar på både individ och samhälle. Sådana ingripanden måste föregås av en etisk analys som fastställer att ingripandet är proportionerligt i förhållande till ingripandets syfte och att det saknas alternativa, mindre kostsamma, metoder som kan uppnå samma mål. Värdet av kunskap handlar, för att uttrycka det i klarspråk, om att en straffrättsforskare måste motsätta sig strafflagstiftning som är baserad på okunskap eller missförstånd.

Strafflagstiftning ska motiveras och rättfärdigas med legitima och rationella skäl. Faktapåståenden om exempelvis brottsligheten i

samhället, allmänhetens syn på brott eller straffens brottsförebyggande effekter ska stämma överens med verkligheten, och värderingar av vad som är rättvist eller rimligt ska förklaras och motiveras på ett transparent och logiskt följdriktigt sätt med hänvisning till tydliga skäl som faktiskt ger stöd för det man säger. Av detta följer också ett krav på att straffrättsliga förslag ska utvärderas empiriskt och etiskt, innan så väl som efter ett eventuellt genomförande. Fakultetsstyrelsen ifrågasätter att reformer på straffrättens område genomförs utan överblick över hur olika förslag förhåller sig till varandra och utan tillräckliga utredningar av vilka konsekvenserna av reformerna kommer att bli. Att lagstiftningsarbetet dessutom genomförs med styrande direktiv, orimligt korta utredningstider, tidigarelagda ikraftträdande och förkortade remisstider är mycket oroande. Det innebär att det inte finns någon aktör eller institution som säkerställer att lagändringarna uppfyller etiska och rättsstatliga krav.

Gällande de specifika förslag som presenteras i betänkandet vill fakultetsstyrelsen i övrigt lämna följande synpunkter avsedda att utgöra underlag för vidare utredning.

Om förslaget att förändra reglerna som avser påföljderna och val av påföljd (kapitel 5–6)

Inledande anmärkningar

För det första ifrågasätts att komplexiteten i det nuvarande regelverket avseende påföljdsbestämningen anges som motiv för de förändringar som föreslås. Visserligen kan det nuvarande systemet vad avser påföljdsbestämning uppfattas som snårigt. Samtidigt har det tillämpats i drygt trettio år och under den tiden har det byggts upp en rättspraxis och förståelse för hur systemet ska tillämpas. Över lag görs enhetliga bedömningar över landet (Brå rapport 2021:16 Enhetlighet och relevanta hänsyn i dömandet i brottmål).

Fakultetsstyrelsen ställer sig frågande till varför regeringen inte har gett utredningen i uppdrag att undersöka hur väl det rådande

påföljdssystemet fungerar idag och vilka eventuella problem som olika aktörer upplever. De förslag som ges i betänkandet innebär ingripande förändringar som kommer medföra inte bara kostnader i form av ökade fängelseplatser, utan även kostnader i form av tid för rättsväsendets aktörer att sätta sig in i det nya systemet. Påföljdsbestämning i praktiken bygger till väsentlig del på en kunskap som förvärvas genom erfarenhet. Denna erfarenhet kommer i och med förslaget att behöva byggas upp från grunden. En konsekvens av att ett till stora delar nytt regelverk för påföljdsbestämning föreslås, kommer att vara ett omfattande utbildningsbehov. Det är svårt att se att detta skulle rymmas inom domstolarnas befintliga anslag.

Med detta i åtanke är det rimligt att kräva att dessa genomgripande förändringar motiveras med mycket starka skäl. Eftersom det inte har utretts hur stort problem som komplexiteten utgör så är de anförda skälen i princip endast av ideologisk karaktär, det vill säga att höja repressionsnivån. Därtill kan komplexiteten förstås som ett naturligt uttryck för att det, av goda skäl, finns olika intressen som behöver balanseras i påföljdssystemet.

Som angetts ovan är fakultetsstyrelsen kritisk till att öka repressionsnivån på det sätt som föreslås. Även om det kan finnas fördelar med att införa ett system med villkorligt fängelse i och för sig, så skulle det kunna införas på ett sätt som inte innebär repressionshöjningar, såsom genom att behålla presumtionen mot fängelse. Vissa förslag som förespråkas kan därtill införlivas med mindre ingripande ändringar. Det gäller exempelvis att alternativstraff kan anges när en icke-frihetsberövande påföljd döms ut om det anses viktigt för att kommunicera klander.

Det är även svårt att överblicka konsekvenserna av de förändringar av reglerna som avser påföljderna och val av påföljd. Det beror dels på att det samtidigt införs många andra förändringar, såsom reglerna som styr straffvärdebedömningen och straffskalorna för de enskilda brotten, dels på att det också finns en annan utredning, SOU 2024:48, som även den föreslår förändringar avseende påföljd och som det för närvarande är ovisst om den kommer att genomföras.

Vad gäller utformningen av lagförslagets 28 kap. 15 § första stycke, som ersätter nuvarande 30 kap. 4 § kan följande anföras. Enligt förslaget ska straffets längd som skäl mot villkorligt fängelse vara på samma nivå som idag, dvs att straffvärden som uppgår till över 1 år utgör skäl för fängelse. Mot bakgrund av de höjningar av straffskalorna som föreslås, samt de föreslagna förändringarna av straffvärdebedömningen (28 kap. 6 § andra stycket) och bedömningsgrunderna vid flerfaldig brottslighet (26 kap. 2 § och 28 kap. 10 §) är det svårt att överblicka vilken betydelse det kommer att få att denna gräns kvarstår som oförändrad. Fakultetsstyrelsen ser en stor risk för att många av de relativt lindriga brott som idag leder till en icke-frihetsberövande påföljd kommer att leda till fängelse på grund av de sammantagna förändringarna. Av samma skäl är det svårt att bedöma konsekvenserna av de mindre justeringar som föreslås avseende betydelsen av brottslighetens art (det vill säga att det i princip inte bör finnas anledning att döma ut fängelse med hänvisning till brottets art om straffet är kortare än 6 månader, s. 653).

Vidare är den ideologiska grunden för reformerna både vag och ensidig. Som motiv för att införa de nya reglerna avseende påföljder och påföljdsval anges att straffen ska vara ”ägnade att bidra till brottsoffers upprättelse” (s. 579). Brottsofferperspektiv definieras i avsnitt 4.4, där det också anges att detta perspektiv ska stärkas genom att det beaktas vid utformningen av påföljdssystemet som helhet (s. 422) Det innebär enligt betänkandet bland annat att alternativ till fängelse ska vara ”trovärdiga” (s. 424). Som konstateras i betänkandet går det inte att säga att brottsoffer önskar strängare straff än idag (s. 418). Ett brottsofferperspektiv innebär enligt betänkandet att ”kränkningen erkänns och värderas på ett rättvist sätt, dvs. med anläggande även av ett brottsofferperspektiv på kränkningen, och att straffet tydligt markerar att gärningspersonen klandras för brottet.” (s. 419) Vidare anges att slutresultatet av påföljdsbestämningen alltid måste ”vara en reaktion på brottet som kan anses ägnad att bidra till brottsoffrets upprättelse” (s. 419) Det är svårt att förstå vad brottsofferperspektivet egentligen innebär i utredningens ögon, bortom att beakta i vilken utsträckning som straffstadgandets

skyddsintresse har kränkts genom gärningen. Det är en faktor som redan idag beaktas vid straffvärdebedömningen.

Detta brottsofferperspektiv innebär en uppdelning mellan å ena sidan brott som har brottsoffer och å andra sidan alla övriga brott. Som nämns i betänkandet har staten, vad gäller brott, övertagit konfliktlösningen från parterna. Straffsystemet legitimeras utifrån att samhället genom staten anses ha ett intresse av att beivra brott, ofta – i vart fall i teorin – oavsett den drabbades inställning. En stor andel av brotten som lagförs har inte något brottsoffer. Till exempel utgjorde narkotikabrott, som huvudbrott vid lagföring, år 2024 27% av de lagförda brotten och trafikbrott 26%. Brott mot person utgjorde 11% av de lagförda brotten (efter huvudbrott) (Brå, Personer lagförda för brott 2024 Slutlig statistik, s. 32). Att genomgående framhålla brottsofferperspektivet skapar en skillnad mellan olika brottstyper beroende på huruvida brottet kan anses ha ett brottsoffer. Det har inte utretts vilka konsekvenser denna skillnad kan ha för straffsystemets trovärdighet.

Vad gäller reglerna om påföljdsval innebär brottsofferperspektivet enligt utredningen att påföljderna ska förmedla klander och ha ett tillräckligt ingripande innehåll, och att det ska bli kännbara och tydliga konsekvenser för den som återfaller i brott eller missköter sig (s. 580-581). Detta är ett ensidigt fokus, som inte beaktar intresset av individualprevention. Individualprevention innebär bland annat att söka förhindra att människor återfaller i brott, och är ett centralt intresse som kommer till uttryck i nu gällande regler om påföljdsvalet. Individualprevention nämns enbart mycket kort i kapitel 4. I kapitel 6 talas om behovet av flexibilitet och hänsyn till speciella förhållanden. Den nuvarande lagtexten ger uttryck för att intresset av individualprevention ska beaktas vid påföljdsvalet. 30 kap. 7 § första stycket anger att rätten som skäl för villkorlig dom ska beakta om det saknas särskild anledning att befara att den tilltalade kommer att göra sig skyldig till fortsatt brottslighet. 30 kap. 9 § första stycket anger att rätten som skäl för skyddstillsyn ska beakta om det finns anledning att anta att denna påföljd kan bidra till att den tilltalade avhåller sig från fortsatt brottslighet. I lagförslaget är i stället den enda styrande

principen som anges i lagtext om en påföljd kan anses ”tillräckligt ingripande” (28 kap. 15 § första stycket). Visserligen anges vissa exempel på synnerliga skäl i 28 kap. 16 §, varav några är sådana som idag utgör särskilda skäl för skyddstillsyn. Men det framstår som oförståeligt varför sådana hänsyn ska tas om individualprevention inte är ett beaktansvärt intresse längre. I betänkandet anförs att det ”naturligtvis” kommer att finnas fall där det både är lämpligt och tillräckligt med frivårdande påföljd, för situationer då brottsligheten inte är så allvarlig att ett fängelsestraff är ”motiverat” (s. 588). Eftersom andra intressen än proportionalitet/brottsofferperspektiv inte explicit anges som angelägna blir det svårt att förstå vilka intressen som ska beaktas vid bedömningen av om en icke frihetsberövande påföljd är motiverad. Detta måste förstås som en följd av att direktiven är ensidigt utformade och inte har som ambition att utreda eventuella problem och förbättra systemet.

Mot den bakgrunden anser fakultetsstyrelsen att det inte finns grund för att avskaffa den så kallade presumtionen mot fängelse och de därmed sammankopplade regler som tar sikte på att främja individualprevention och förhindra återfall. Det är inte presumtionen mot fängelse som har bidragit till att göra systemet snårigt och komplext (s. 587), utan det faktum att det finns olika intressen som nödvändigtvis bör beaktas i ett påföljdssystem om det ska framstå som trovärdigt. Även om det kan vara en utmaning att förklara och rättfärdiga ett system bestående av flera intressen, så är det ett faktum att olika *påföljder för brott inte alltid måste vara lika för att vara rättvisa eller effektiva.*

I det föreslagna systemet ska liksom idag straffvärde (straffets längd), art och återfall ligga till grund för prövningen. Men en avgörande skillnad är att förhållanden på gärningspersonens sida ”normalt” inte ska ha någon betydelse annat än i den mån de inverkat på straffets längd. Det innebär att billighetsskäl i princip inte längre ska ha någon inverkan på påföljdsvalet, undantaget ”i särskilt ömmande eller angelägna fall” (nya 28 kap. 16 §). Till skillnad från idag ska utgångspunkten vara att det alltid finns skäl för fängelse om brottet ligger på fängelsenivå, och rätten ska pröva om det finns utrymme att

göra straffet villkorligt. Utrymmet styrs av i vilken utsträckning ett villkorligt fängelsestraff ”framstår som en adekvat reaktion på den brottslighet som är aktuell”. Straffet ska anses ”tillräckligt ingripande”. Eftersom individualprevention har försvunnit som ett beaktansvärt intresse framkommer inte något motstående intresse – förutom humanitet – till proportionalitet (”tillräckligt ingripande”). Det innebär att det kommer att framstå som omotiverat att välja annan påföljd än fängelse. De framåtblickande skälen för bestraffning försvinner från påföljdsvalet, och humanitet blir det enda motstående intresset (”ömmande eller angelägna fall”).

Sammanfattningsvis menar fakultetsstyrelsen att påföljdssystemet kan få vara komplext eftersom bestraffning motiveras av flera olika, ibland motsatta, intressen. I rättstillämpningen finns en utarbetad erfarenhet att balansera dessa intressen och att fatta ett påföljdsbeslut som kan uppfattas som rimligt. Utan någon egentlig utredning om vad som eventuellt är problematiskt med det rådande systemet ska det nu ersättas med ett annat. Fakultetsstyrelsen ifrågasätter att förslaget skulle vara mer logiskt och koherent än de nuvarande reglerna för påföljdsval; förslagets innebörd är att i princip inte längre beakta intresset av att minska återfall, utan endast tillgodose ett intresse av ökad repression. Fakultetsstyrelsen befarar, tvärtemot vad som anges i betänkandet, att förslaget riskerar att minska påföljdssystemets trovärdighet.

Mot bakgrund av detta avstyrker Fakultetsstyrelsen utredningens förslag.

Vissa detaljer

Fakultetsstyrelsen instämmer i att fotboja även i fortsättningen bör vara en verkställighetsform som beslutas av Kriminalvården.

Förslaget om att överlämnande till vård enligt LVM och att kontraktsvård ska utgå innebär att individualpreventiva åtgärder, såsom vård mot missbruk, åsidosätts. Trygghetsberedningen, SOU 2024:54, har konstaterat att kontraktsvårdsdömda har lägre andel återfall. Motiven till att avskaffa kontraktsvård är främst att det, på

grund av sättet som kontraktsvård finansieras på, är komplicerat i praktiken. Ett alternativ till att avskaffa kontraktsvård skulle kunna vara att se över finansieringen av denna vårdinsats. Som anförs i betänkandet finns förändringar föreslagna avseende vårdvistelse i SOU 2024:48, som det är oklart om de kommer genomföras. Fakultetsstyrelsen ser en risk för att allt fler personer med vårdbehov i stället för att genomgå behandling inom ramen för frivården i och med förslaget kommer att avtjäna fängelsestraff, samtidigt som det inte är självklart att Kriminalvården kan se till att motsvarande vård för missbruk kan genomföras inom ramen för vistelse på anstalt. Detta kan komma att leda till ökad återfallsrisk. Förslaget om att införa en ny 4 a § i 34 kap, som innebär att ett tidigare beslut om att villkorligt fängelse ska upphävas under vissa förutsättningar, innebär att återfall inte bara beaktas vid lagföring av ny brottslighet, utan också påverkar den tidigare utdömda påföljden. Även detta är en regel som ökar repressionsnivån, och bidrar till att det är svårt att överblicka konsekvenserna av reformen i sin helhet.

Ett skäl som anges för att billighetsskäl inte ska påverka påföljdsvalet är att det i nuläget finns en osäkerhet kring huruvida billighetsskäl ska påverka straffmätningen eller påföljdsvalet (s. 673). Fakultetsstyrelsen ifrågasätter om den osäkerheten är ett verkligt problem. Snarare ger nuvarande reglering uttryck för att även om straffmätningen och påföljdsvalet görs i två steg, så handlar båda stegen om den övergripande frågan vilken påföljd som ska dömas ut. De står alltså i relation till varandra. Att billighetsskäl kan påverka båda behöver alltså inte vara ett problem, om man ser till påföljdsbestämning som en helhet. Fakultetsstyrelsen ser en risk för att en förment tydlighet i lagregleringen införs på bekostnad av att ge domstolarna möjligheten att göra rimliga avvägningar mellan olika intressen i det enskilda fallet.

Vad gäller tilläggssanktionerna till villkorligt fängelse kan följande framhållas. Det kan ifrågasättas om villkorligt fängelse som huvudregel ska förenas med dagsböter. Som ett första steg i ingripandeskalan borde villkorligt fängelse utan dagsböter kunna väljas. Vad gäller att samhällstjänst ska kunna beslutas även om den

dömde inte samtycker till det och inte bara när artvärde talar för fängelse skulle det kunna innebära ökad användning av samhällstjänst. Av den anledningen vill fakultetsstyrelsen lyfta fram det som har påpekats i betänkandet, nämligen att frivården har svårt att få platser för samhällstjänst. Det bör därför ses till att frivilligorganisationer och andra som erbjuder platser för samhällstjänst har tillräckliga resurser för att erbjuda platser för att kunna utföra samhällstjänst.

Det anges angående valet av tilläggssanktion att om det finns en målsägande bör dennes behov av att den tilltalade underställs bevakning kunna beaktas (s. 742). Detta ger intryck av att målsäganden ska ha möjligheter att höras avseende påföljdsbestämningen. Om detta är avsikten innebär det en ändrad syn på målsägandens roll i straffprocessen, vars straffprocessuella konsekvenser bör utredas.

Vad gäller verkställighet av samhällstjänst och övervakning framgår att Kriminalvården ges större möjlighet att fatta beslut om att ändra tilläggsanktioner eller föreskrifter, exempelvis helg-hemarrest. Kriminalvården ska kunna besluta om föreskrifter inte endast med hänsyn till övervakningsbehov, utan också i syfte att sanktionen blir ”tillräckligt ingripande”. Det framstår som att intresset av proportionalitet ska få genomslag även på verkställighetsnivån. Det är svårt att överblicka de möjliga konsekvenserna av en sådan förändring och fakultetsstyrelsen efterlyser att det utreds vad det principiellt innebär för Kriminalvårdens arbete. Därtill noteras att tilläggssanktionen övervakning, mot bakgrund av införandet av helg-hemarrest, är märkbart mer ingripande i den enskildes rörelsefrihet än vad som är fallet vid en skyddstillsyn idag.

Om straffskaleöversynen (kapitel 7–8)

Utredningen konstaterar att det framstår som angeläget med ett helhetsgrepp om straffskalornas utformning och en bred översyn. Ändå står det klart att vissa brottstyper “kräver särskilda överväganden” (s. 1024–1025). Det är mot denna bakgrund tydligt att förslagen inte bygger på en allsidig och noggrann översyn av

straffskalorna utan ensidigt utformats av de i direktivet på förhand utstakade repressionshöjningarna. De "rådande värderingar" (s. 1026) som ska återspeglas i förslagen kan alltså inte förstås som annat än ställningstagandet att straffskärpningar är "rimliga och rättvisa" (jfr Dir. 2023:115 s. 1, 10–13). Detta ställningstagande föregår sedan bedömningen av alla de faktorer som enligt utredningen ska beaktas för att bedöma en gärnings straffvärde.

Att vissa brott av utredningen (direktiven) betraktas som mer allvarliga än andra sett till skyddsintresset, kränkningen, skulden och skadan (proportionalitet i relativ bemärkelse) säger emellertid inte något om hur straffskalorna ska placeras sett till repressionsnivån (proportionalitet i absolut bemärkelse). Det sistnämnda kan inte härledas ut det förstnämnda. Proportionalitetsprincipen – idén om att straffet ska stå i proportion till brottets allvar och gärningspersonens skuld – kan alltså inte ge stöd för att en viss straffnivå är mer proportionerlig än en annan (s. 406). Det innebär att ramarna för bedömningen av brottets allvar oundvikligen fastställs av de ställningstaganden om den allmänna repressionsnivån som uttryckligen föregått utredningens bedömning. Gärningarna *ska* alltså som utgångspunkt bestraffas strängare, och då *måste* de betraktas som allvarligare.

Fakultetsstyrelsen vill understryka att detta är ett fundamentalt avsteg från de grunder som påföljdsreformen 1989 vilar på. Att straffet skulle stå i förhållande till brottets allvar var en invändning mot att straffet tidigare kunde bestämmas av statens intresse av att bestraffa på det sätt den tyckte eller antog var bäst ur preventionssynpunkt. Det var en uppmaning om rationalitet och eftertänksamhet i en mer transparent diskussion om de värderingar som formar vår syn på brott och straff. Den eftertänksamhet och försiktighet inför de värden som står på spel i straffrätten, som var central för påföljdsreformen, är nu försvunnen. Återstår gör då bara argument som möjliggör en gränslös repression.

Genomslaget av denna utgångspunkt kommer till uttryck i det faktum att inte en enda straffskala sänks. För att kommunicera den relativa proportionaliteten mellan brott och öka nyanseringen i

straffmätningen skulle en verklig och seriös översyn av straffskalorna, som också inkluderade sänkningar av straff, vara ett mycket mer gångbart alternativ. Möjligheten att även sänka straff har dock uteslutits av direktivets inriktning. Eftersom straffsystemet har ett övre "tak" i det yttersta fängelsemaximumet, livstidsstraffet, innebär detta att förslagen – som endast går i skärpande riktning – i själva verket gör att alla brott blir mer lika varandra, mer motsvarande varandra i allvar. Det står i direkt kontrast till ambitionen att *nyansera* straffskalorna, om inte nyansering egentligen betyder skärpning.

Enligt direktivet har utredningen inte heller haft i uppdrag att redovisa sina överväganden för varje enskilt brott, utan endast de mest centrala (s. 1060). Det finns alltså ingen egentlig teoretisk underbyggnad som ligger till grund för de uttalanden om tillräcklighet, rimlighet eller lämplighet som utredningen använder för att motivera ändringar - förutom ambitionen att skärpa repressionsnivån (jfr även s. 1857). Denna ambition är enligt direktiven förutsättningen för utredningens arbete, och har därför inte prövats. En sådan arbetsmetod saknar helt trovärdighet.

Med detta inte sagt att straffskärpningar aldrig kan vara motiverade. Det är mycket möjligt att vissa straff står i illa överensstämmelse med brottens allvar, sett till straffen för andra brott. Det är också möjligt att straffskärpningar för vissa brott skulle kunna visa sig ha brottspreventiva effekter. Det är möjligt, men det är ingenting som går att anta och inget som utredningen ger något som helst stöd för. Detsamma skulle dessutom kunna gälla för strafflindringar, en fråga som utredningen fullständigt fått bortse ifrån i sitt uppdrag att åstadkomma vissa på förhand bestämda resultat.

För att ta ställning till om förändringar av straffskalor är motiverade eller inte, krävs någon form av avvägning mellan skäl för och emot att sänka eller höja straffen. I detta avseende saknar utredningen helt och hållet innehåll. Några skäl (historiska, empiriska, principiella, teoretiska, etiska) för eller mot straffskärpningar redovisas överhuvudtaget inte.

Sammantaget innebär detta att det inte finns möjlighet att ta ställning till de enskilda straffskärpningarna på det systematiska sätt som straffrätten fordrar, eftersom grunderna för förslagen inte är transparenta och öppna för debatt. Det blir helt enkelt omöjligt att kommentera enskilda förslag, eftersom det skulle innebära att direktivens utgångspunkter accepteras. Om det i stället bortses från utgångspunkterna blir det omöjligt att förstå vad som ska kommenteras, eftersom utredningens resonemang inte redovisar några normativa skäl för varför det vore önskvärt, rimligt eller proportionerligt att skärpa straffen.

Dessa brister i utredningens arbetsmetod är ett allvarligt problem eftersom en rättsstatlig straffrätt kräver att ändringar, särskilt i skärpande riktning, föregås av noggranna överväganden mot bakgrund av ett empiriskt eller normativt underlag. Ändringarna bör antingen föregås av ett underlag som ger stöd för att de enskilda straffskärpningarna skulle ha de effekter som påstås, eller en transparent och demokratiskt förankrad diskussion om vad som grundar de ställningstaganden om lämplighet och proportionalitet som presenteras. Detta knyter an till att straffskalorna inte är till för att möjliggöra statens bestraffning av enskilda utan för att begränsa den, genom att utesluta möjligheteten för domstolarna att bestämma vilket straff som helst, av vilka anledningar som helst. Att ställa sådana krav på straffrättens utformning och lagstiftningsprocessen är att ta statens bestraffande makt på allvar. Att utan vare sig empiriskt eller normativt underlag skärpa straffen på det sätt som föreslås är således inte bara oseriöst utan även odemokratiskt.

Fakultetsstyrelsen avstyrker mot denna bakgrund utredningens förslag.

Övrigt

Liksom Lagrådet (SOU 2025:66 s. 1023; Lagrådet, Utdrag ur protokoll vid sammanträde 2922-03-17, Skärpt syn på våldtäkt och andra sexuella kränkningar s. 7–8; Lagrådet, Utdrag ur protokoll vid sammanträde 2022-09-06, Skärpta straff för brott i kriminella nätverk, s. 3–4) anser fakultetsstyrelsen att straffskalorna såväl som

repressionsnivån bör bli föremål för en faktisk översyn. Det är givetvis, som utredningen noterar, inte möjligt att göra en sådant helt förutsättningslöst. Exempelvis byggde utredningen 1989 på ett ställningstagande om att fängelsestraffet skulle begränsas. Till skillnad från Straffreformutredningens direktiv, som nu stakar ut motsatt riktning, byggde denna utgångspunkt dock inte bara på en normativ bedömning av fängelsets värde utan också empirisk kunskap om straffets brister och begränsade brottsförebyggande effekter. Det sätt på vilket direktiven har betonat en motsatt värdering av straffet, kan förstås som en följd av att det saknas empiriska skäl för att genomföra den repressionshöjning som föreslås. Det saknas dock även goda normativa och etiska skäl. Även det synes uppdragsgivaren vara medveten om, eftersom intresset av att fängsla fler människor *i sig* har behövt skrivas om till ett intresse av att göra straffen mer proportionerliga, mer i linje med brottsoffers intressen och mer av värde för samhällsskyddet.

Att tillvarata brottsoffers intressen och tillgodose brottsoffers behov är ett mycket angeläget mål. Att öka människors upplevelse av trygghet är också något som är av avgörande betydelse för ett samhälle. Dessa mål framstår alltså som legitima. Ingen av fakultetsstyrelsen känd kunskap, och definitivt ingenting som presenteras i utredningen, talar för att dessa mål kan uppnås genom straffskärpningar.

Det är mot denna bakgrund fakultetsstyrelsens uppfattning att en översyn av straffskalorna kan genomföras *mer* förutsättningslöst, på ett sätt som gör det möjligt att debattera förslagets grunder och som därigenom också möjliggör för experter så väl som för folkvalda och andra samhällsmedborgare att ta ställning till konsekvenserna av en översyn (jfr s. 1857). En sådan genomgång skulle öppet redovisa de normativa eller empiriska argument som ligger till grund för övervägandena, och transparent presentera och diskutera motstridiga intressen och spänningar, även när detta skulle leda förslagen i en riktning som inte är önskad enligt utredningsdirektiven.

Om straffvärdebedömningen och straffskalornas användning (kapitel 9)

Om grunderna för förslagen

Av direktiven för utredningen framgår det att det anses *nödvändigt* att hela straffskalan används och att det sker en mer nyanserad straffmätning. Som tidigare påpekats framkommer dock inga grunder, varken empiriska eller normativa, till detta ställningstagande. Förslagen som presenteras mot bakgrund av detta ställningstagande har inte heller föregåtts av någon övergripande översyn eller utvärdering av det rådande straffsystemet, och därför inte heller någon prövning av huruvida detta faktiskt *är* nödvändigt, för prevention, för brottsoffers upprättelse, eller för proportionaliteten i det straffrättsliga systemet. I den mån det *är* nödvändigt för något, så är det *endast* för lagstiftarens intresse att fängsla fler människor under längre tid. Det finns, utöver detta ställningstagande, inga skäl att på det sätt som föreslås fullständigt ingripa i domstolarnas etablerade praxis och att ersätta det existerande systemet. Det framgår inte heller på vilket sätt förslagen ens hypotetiskt sett skulle leda till en mer *nyanserad* straffbedömning, eftersom de förslag som läggs fram endast avser att skärpa straffen.

Fakultetsstyrelsen avstyrker mot bakgrund av vad som tidigare anförts därför förslaget redan som en följd av de bristande grunderna för reformerna.

Om problembeskrivningen

Det problem med påföljdssystemet som pekas ut, så som utredningen får förstås, är att domstolarna dömer ut straff i den lägre delen av brottens straffskalor. Till stöd för detta anges såväl hänvisningar till litteraturen som till statistik som mycket riktigt ger stöd för att denna praktik förekommer. Varken litteratur eller statistiska uppgifter ger däremot stöd för att detta är ”felaktigt”, det vill säga att domstolarna bedömer straffen ”för lågt”. En sannolik, förklaring till denna praxis är helt enkelt att brottslighet förekommer av mycket olika slag och allvar, och att den statistiskt sett vanligaste brottsligheten också är den minst allvarliga. När utredningen fördömer praktiken att döma ut de

flesta straff relativt nära straffminimum som en ”utgångspunkt” hämtad från reformen 1989, bortses från att detta är hänförligt till brottslighetens faktiska realiteter. Domstolarna bedömer alltså straffvärdet för den mest förekommande brottsligheten, som oaktat straffminimum *är* mindre allvarlig i relativ bemärkelse, i den lägre delen av straffskalan, och för det fall då brottsligheten utmärker sig bedöms straffvärdet i stället till den övre delen av straffskalan, eller inom ramen för straffskalan för grova brott.

Det finns alltså *inget* stöd för att domstolarna dömer *för lågt*. Det konstateras på sina ställen att det finns ett behov av en mer nyanserad användning av straffskalorna eller ett behov av att åstadkomma ett påföljdssystem i takt med tiden och samhällets utveckling (t.ex. s. 1344–1345), men inte vad detta behov hänför sig till för sorts brister. Dessutom tillskrivs domstolarna enligt betänkandet generellt stor tilltro att döma korrekt, eftersom de ges i uppdrag att omsorgsfullt analysera alla omständigheter vid brottet som kan vara av betydelse vid straffvärdebedömningen, och att sedermera ge dem tydlig påverkan på bedömningen (s. 1363). Ingenstans finns det stöd, för att domstolarna inte gör så redan nu. Tvärtom noterar utredningen, att ”det inte finns anledning att tro att domstolarna inte redan i dag i många fall bedömer straffvärdet på ett nyanserat sätt och mer eller mindre i enlighet med den metod som här illustrerats” (s. 1366).

Eftersom utredningen inte omfattat någon översyn av det rådande påföljdssystemet, framgår det alltså på inget sätt vad det är för brister som ska åtgärdas – förutom den bristen att lagstiftaren finner straffen för låga, och att den önskar att domstolarna ska döma till strängare straff. Så har också domstolarna redan gjort, dubbelt så många fängelsemånader döms idag ut jämfört med år 2014. Domarna som utredningen talat med har också angett att de tycker sig kunna bestämma straffen på ett nyanserat sätt, och att möjligheten har ökat under senare år. Så som påpekats ovan har lagstiftaren inte angett *några* empiriska eller normativa skäl till *varför* straffen bör skärpas ännu mer.

Förslaget om en straffmätningsreform avvisas därför även på den grunden, att utredningen inte presenterar något problem som lagändringarna ska åtgärda.

Om de faktiska anvisningarna avseende straffmätningen

Rent praktiskt anför utredningen att domstolarna ska ”identifiera den lindrigast tänkbara gärningen som faller under den straffbestämmelse som är aktuell” och därifrån göra en bedömning av det aktuella fallet (s. 1365). Det får, som Fakultetsstyrelsen läser det, vara en markering om att domstolarna inte bara ska jämföra brottet med de allvarligaste, utan även de lindrigaste, och beakta alla omständigheter som gör ett visst brott allvarligare. Det framgår dock inte någonstans, att detta inte är hur domstolarna redan bedömer brottets allvar, tvärtom (se ovan).

Det måste också åter betonas, att den vanligaste förekommande brottsligheten är den lindriga. Det kommer alltså oaktat vilka omständigheter domstolarna har att beakta, förekomma fall där det inte finns omständigheter som gör brottet väsentligen annorlunda än den lindrigaste tänkbara gärningen. Det framgår även av själva konstruktionen av försvårande omständigheter, som ställer upp en sorts *undantag* från brottstypens huvudregel, som gör att brottet är att betrakta som annorlunda i allvarligare bemärkelse. Att ”på ett ännu tydligare sätt understryka att bedömningen ska göras på nu angivet sätt i samtliga fall” (s. 1366), kommer alltså inte per automatik innebära en generell straffskärpning. På samma sätt kommer ställningstagandet att den övre delen av straffskalan inte ska vara ”reserverad för exceptionella fall” (s. 1366), innebära att det inte alltjämt måste finnas utrymme för en nyanserad gradering av även de svåraste brotten.

Konsekvenserna av dessa anvisningar är att det är mycket svårt att utläsa betydelsen av den föreslagna lagändringen avseende domstolarnas straffmätning. Det tydligaste utredningen har att säga är att ”många brott som innebär angrepp mot person och ger upphov till personskador, bl.a. vålds- och sexualbrott, kommer att innehålla sådana försvårande inslag som medför att mittendelen eller den övre delen av straffskalan ska komma till användning. Det gäller såväl

uppsåtliga som oaktsamma gärningar” (s. 1366). Detta strider direkt mot ambitionen att *nyansera* straffskalan och att *inte* arbeta med fasta straffmätningsstationer eller normalfall, en metod som utredningen anser ”inte framstår som behövligt” och som dessutom är olämplig eftersom det kan vara ”svårt att konstatera vad som kan tänkas vara ett normal- eller standardfall, eftersom straffbuden ofta är tänkta att omfatta olika typer av gärningar” (s. 1360). Fakultetsstyrelsen är enig med utredningen om att användningen av sådana normalstraff, som den själv föreslår, är ”så pass avvikande från svensk rättstradition att det vore svårförenligt med ett välfungerande straffrättsligt system” (s. 1360). Att två knytnävsslag givetvis är allvarligare än ett slag *i sig* säger nämligen ingenting om *hur* mycket genomslag detta ska få. Det är inte heller givet vad som avses med ”många brott”, och om detta avser mena många brott rent kvantitativt – att detta alltså ska röra sig om ett *generellt förhöjt och förtäckt minimistraff* – eller om denna skrivning endast är ett sätt att notera att det finns ett ospecifikt antal fall där omständigheterna är försvårande.

Förslaget rör alltså i själva verket inte en reform genom vilken *hela* straffskalan ska komma till användning, utan en där *endast den övre* avses att användas. Utredningen har i denna bemärkelse misslyckats med sitt övergripande syfte att ”uppnå en användning av hela straffskalorna för alla brott.”

Fakultetsstyrelsen avstyrker därför förslaget även på den grunden, att utredningen misslyckas åstadkomma användbara, och med sina egna utgångspunkter, förenliga anvisningar för domstolarna.

Om den lagtekniska konstruktionen och legalitetsprincipen

Lagstiftaren har den rent konstitutionella möjligheten att styra över domstolarnas straffvärdebedömning på detta sätt. Möjligheten är dock inte oproblematisk, som även utredningen ger intryck av att notera (jfr s. 1360, 1362), och som aktualiserats i och efter tidigare lagstiftningsärenden (se härom till exempel NJA 2011 s. 89 p. 8 och NJA 2016 s. 3). Att anföra att denna styrning grundar sig i en bedömning av det rådande påföljdssystemets brister, är dock oärligt, eftersom någon sådan översyn inte föregått ställningstagandet att

ändringar är nödvändiga. Liksom förslaget i stort rör det sig alltså endast om en ambition att fler människor ska fängslas längre. Avseende önskvärdheten härav och vårt förhållningssätt som remissinstans, hänvisar fakultetsstyrelsen åter till de inledande synpunkterna.

Avslutningsvis är dock även den lagtekniska konstruktionen av reformen så pass bristfällig att fakultetsstyrelsen avstyrker förslaget även på den grund, att dess införande skulle strida mot legalitetsprincipens krav.

Enligt NJA 2011 s. 89 ska syftet att höja straffnivåerna respekteras av rättstillämpningen inom vad som är förenligt med de genomförda lagändringarna. Som HD konstaterade i NJA 2016 s. 3 medför dock legalitetsprincipen vissa krav på påföljdsområdets utformning (p. 14) som innebär att lagtextens utformning måste vara möjligt att förena med syftet bakom reformen. Ordalydelsen av lagtexten begränsar alltså det genomslag som motivuttalanden kan få, på så sätt att motiven till lagändringen måste kunna inordnas under lagtexten (p. 19–20, 24).

I det nu aktuella fallet har utredningen åtagit sig att ersätta en mycket inarbetad begreppsbildning med en ny och för brottsbalken främmande sådan. Så är möjligt att göra, men ställer särskilt stora krav på den nya begreppsbildningens tydlighet.

Betydelsen av de för den föreslagna 28 kap. 6 § bärande begreppen, kan inte utläsas av lagtexten och svårligen ens med hjälp av betänkandet. Det gäller särskilt vad som avses med ”inneburit för brottsoffret”, och att omständigheter ska ges ”ett tydligt genomslag”. Det framgår alltså inte här vad domstolen närmare har att beakta – utöver lagstiftarens intresse av straffskärpningar – och inte heller på vilket sätt den ska göra det – förutom i skärpande riktning. Dessa intressen, kan inte utläsas ur lagtexten. Lagtexten ger alltså inte stöd för att det rör sig om en ändring av det tidigare rättsläget, utan endast som ett förtydligande av detsamma (jfr NJA 2016 s. 3 p. 24).

Det framgår till exempel inte om, och i så fall på vilket sätt ”den skada, kränkning eller fara som gärningen inneburit för brottsoffret” skiljer sig från det allmänna beaktandet av brottsbestämmelsens skyddsintresse. Så är särskilt fallet om det som avses är brottsofferintresset i abstrakt mening, vilket utredningen ger intryck av när den kopplar samman brottsofferperspektivet med skyddsintressen (s. 1351–1352). Lydelsen får i så fall förstås som att alla brott, oaktat deras huvudsakliga skyddsintresse, också ska beaktas för hur det kan orsaka skada på till exempel den personliga integriteten eller något annat skyddsintresse hänförbart till den enskilde (jfr s. 1354 om välfärdsbedrägerier). Det som avses är i så fall en *skärpning* på så sätt att *fler* sorters skador ska beaktas, genom att skyddsintresset för (alla) brott utvidgas till att omfatta den enskilde. Den *faktiska lagtextens ordalydelse* ger däremot intryck av att det är det *konkreta brottsoffret* som ska beaktas. Det framgår, av sättet lydelsen är formulerad utifrån vad ”gärningen *inneburit* för brottsoffret”, snarare än att formuleras utifrån vedertagna begrepp som vad gärningen ”typiskt sett inneburit” eller ”varit ägnad att innebära”. Denna ordalydelse aktualiserar en rad problem som utredningen inte har beaktat. Det handlar till exempel om huruvida målsäganden ska höras som underlag för straffvärdebedömningen, hur målsägandens berättelse ska bedömas, hur fall där den *enskilda* målsäganden inte kan eller vill redogöra för hur den drabbats ska hanteras, och hur detta förhåller sig till proportionalitetsprincipens krav på att beakta ”vad den tilltalade insett eller borde ha insett om det som sägs i första meningen och vilka avsikter eller motiv som han eller hon haft” (gärningspersonens skuld).

Även begreppet ”tydligt” i andra stycket är nytt för brottsbalken, och det framgår inte av lagtexten vad som skulle utgöra ett tydligt genomslag av de omständigheter ”som går utöver förutsättningarna för att den aktuella straffskalan ska vara tillämplig”. Den sista bisatsen, ”med beaktande av att hela straffskalan kommer till användning”, framstår vid en läsning av endast lagtexten som ett rent klargörande av rådande praxis, enligt vilken domstolarna mycket riktigt använder straffskalorna- och gradindelningens spännvidd vid

straffvärdebedömningen. Detta intryck förstärks av att utredningen är enig med att detta, åtminstone i stort, är hur domstolarna också går tillväga (se ovan). Att regeringen enligt direktiven, så som de får förstås, är missnöjd med antalet fall som bedöms i den övre delen av straffskalan, kan inte på något sätt utläsas av ordalydelsen. I den mån avsikten är att ”tydligt genomslag” ska förklaras av den sista bisatsen, ”med beaktande av att hela straffskalan kommer till användning”, framstår regleringen som oförenlig med det första stycket enligt vilken domstolen har att beakta proportionalitetsprincipen. Lagstiftarens intresse av att hela straffskalan ska komma till användning, står alltså här i konflikt med domstolens uppdrag att bestämma straffet utifrån brottslighetens allvar. Eftersom proportionalitetsprincipen alltjämt ska vägleda domstolarnas straffvärdebedömning, framstår även denna tolkning som orimlig med paragrafens ordalydelse vid en sammantagen bedömning.

Fakultetsstyrelsen avstyrker förslagen även på denna grund.

Om flerfaldig brottslighet (kapitel 10)

Som utredningen har konstaterat finns det olika sätt för domstolen att avgöra om det är ett eller flera brott, som en gärningsperson har begått genom en eller flera gärningar. Här är det fråga om hur många brottsenheter som det ska röra sig om när straffet mäts ut. Frågan är inte lagreglerad och något entydigt svar går inte att ge. Olika sätt att hantera problemet med brottsenhet förekommer i doktrin och rättspraxis. Utredningen har inte lämnat något förslag i frågan om brottsenhet och fakultetsstyrelsens fortsatta diskussion utgår från att domstolen i ett enskilt fall kommit fram till att flera brott har begåtts. Frågan blir då vilket straff som ska dömas ut för den samlade brottsligheten.

Fakultetsstyrelsen har inget emot resonemang som börjar med ett intuitivt förhållningssätt, enligt vilket antalet begångna brott ska ha betydelse för straffet, på så sätt att straffet för flera brott bör vara strängare än straffet för ett brott. Däremot är det inte givet vilken betydelse antalet brott bör ha vid bedömningen av straffet för den

samlade brottsligheten när fler brott läggs på allt eftersom. Enligt gällande rätt tillämpas den s.k. asperationsprincipen, där betydelsen av ytterligare brott avtar vid fastställelse av straffmätningsvärdet för den samlade brottsligheten. Olika beräkningsmodeller har använts av domstolarna som utgångspunkt för straffmätningen utan att några mer preciserade regler anges i lag. Utredningens lagförslag går ut på att dagens rättspraxis inte ger tillräcklig tyngd för antalet brott som begåtts och att en lagändring skulle innebära att domstolarna på ett märkbart sätt ska kunna döma ut strängare straff vid flerfaldig brottslighet. Enligt regeringens direktiv skulle en straffskärpning kunna åstadkommas genom en regel som går ut på att straffvärdet för de tre allvarligaste brotten räknas fullt ut och att det först därefter blir aktuellt med viss reduktion – en ”trekumulationsregel”. Utredningen har emellertid avvisat en sådan kumulationsregel bl.a. för att den medför att lindrigare brottslighet bestraffas strängare än allvarligare brottslighet, att en trekumulationsregel kan leda till en övervärdering av kvantitativa faktorer och lägger en alltför stor vikt vid antalsräkningen, att straffvärdeomständigheter beaktas dubbelt, att straffskalan alltför snabbt förbrukas, att en sådan regel lagfäster ”mängdrabatten” och befäster ett matematiskt förhållningssätt, och att det är tveksamt om en trekumulationsregel kommer att få avsedd effekt (s. 1474–1483). Fakultetsstyrelsen ställer sig bakom utredningens avvisande av direktivets förslag till trekumulation.

I stället har utredningen lämnat ett förslag om en för vissa brott mer begränsad kumulation vid tillämpningen av asperationsprincipen. Som undantag till asperation föreslår utredningen att ”sådana brott som inneburit ett angrepp mot någons liv, hälsa eller trygghet till person som utgångspunkt ges fullt genomslag” (28 kap. 10 § andra meningen i förslaget till ändring i brottsbalken). Enligt utredningen kan bestämmelsen betraktas som ”en presumtion för att brottslighetens sammantagna innebörd och verkningar i dessa fall svarar mot ett kumulerat värde” (s. 304). Det finns ingen begränsning avseende hur många brott som ska ges fullt genomslag och inte heller någon förklaring om vad ”fullt genomslag” i sådana fall innebär. Enligt fakultetsstyrelsens synsätt gör flertalet av grunderna för utredningens

kritik mot direktivets förslag till trekumulation sig gällande även för utredningens förslag till att ge fullt genomslag för vissa brott. Det är svårt att förstå varför direktivets förslag till en (i och för sig absolut) trekumulationsregel förkastas medan en presumtion för (obegränsad) kumulation godtas för vissa brott. En annan invändning mot utredningens förslag rör regelns tillämpningsområde. Vad som utgör brott som ”inneburit ett angrepp mot någons liv, hälsa eller trygghet till person” kan i och för sig få en tillräckligt tydlig avgränsning genom rättspraxis. Det är dock oroande att utredningen menar att kumulationen ska kunna ”spilla över” på andra brott (s. 305). Av legalitetsskäl kan den föreslagna formuleringen inte godtas. Fakultetsstyrelsen avstyrker således förslaget.

Förutom regeln om straffmätning vid flerfaldig brottslighet föreslår utredningen även en ändring i fastställande av den straffskala som gäller för ett gemensamt straff för flera brott. Enligt dagens regel (26 kap. 2 § första stycket brottsbalken) kan det högsta tidsbestämda straffet för den gemensamma straffskalan för flera brott variera mellan exempelvis fyra år, nio år och fjorton år för olika brott enligt en trappstegsmodell. Detta ger uttryck för proportionalitet mellan brottstyper. Enligt utredningens förslag får fängelse på viss tid sättas över det högsta maximistraffet enligt straffskalorna för brotten men inte med mer än det dubbla. Det får inte heller överstiga vara sig maximistraffen sammanlagda med varandra eller arton år (se 26 kap. 2 § andra stycket brottsbalken i utredningens förslag). Trappstegsmodellen slopas alltså, vilket innebär, anmärkningsvärt nog, att maximistraffet sänks för vissa brott. Enligt fjärde stycket i den föreslagna bestämmelsen får fängelse på livstid dömas ut om flera av brotten har ett maximistraff som uppgår till fängelse i tolv år. Sammantaget utvidgas straffskalan för flerfaldig brottslighet avsevärt. Med en betydligt större latitud för maximistraffet riskerar proportionaliteten mellan brottstyper att urholkas.

Om skärpta straff för brott som har samband mer kriminella nätverk (kapitel 11)

Den typ av allvarlig brottslighet, särskilt mord, mordförsök och allmänfarliga sprängningar, som brukar betecknas som gängkriminalitet, är onekligen ett allvarligt samhällsproblem. Det är begripligt att detta problem står i fokus för olika former av samhällsåtgärder, och flera straffrättsliga förändringar har på senare tid genomförts, med hänvisning till intresset att motverka sådan brottslighet. Frågan om hur effektiva dessa straffrättsliga åtgärder för att minska gängbrotten är, överlämnar fakultetsstyrelsen till andra experter att besvara. Synpunkterna här rör konstruktionen av och motiveringen till ytterligare förändringar av de straffrättsliga möjligheterna att beakta att ett brott har begåtts i ett ”kriminellt nätverk” eller ”som ett led i organiserad brottslighet”.

Utredningens uppdrag har varit ”att överväga och, oavsett ställningstagande i sak, föreslå en straffskärpningsbestämmelse som tar sikte på alla brott som har samband med kriminella nätverk och deras organiserade kriminella verksamhet” (s. 1513). Utredningen presenterar två förslag, dels den straffbestämmelse om obligatorisk dubblering av straffet för alla brott som har samband med kriminella nätverk som regeringen har beställt, dels en egen variant som föreskriver en höjning av straffvärdet med upp till det dubbla för brott som ingått som ett led i verksamheten inom en grupp av personer som utövar allvarlig brottslighet.

Syftet med lagändringen ska vara att ”säkerställa att straffen som döms ut för brott som begås i kriminella nätverk, eller i övrigt som ett led i organiserad brottslighet, återspeglar allvaret i den här typen av brottslighet” (s. 1513-14). Förslaget får förstås så att utredningen inte anser att detta intresse kan tillgodoses genom de regler som redan möjliggör straffskärpningar vid sådan allvarlig brottslighet som står i fokus. Här ingår särskilda försvårande omständigheter i 29 kap. brottsbalken (t.ex. att den tilltalade visat stor hänsynslöshet (2 § 2), utnyttjat ett numerärt överläge eller annars utnyttjat någon annans skyddslösa ställning eller svårigheter att värja sig (2 § 3), eller om brottet utgjort ett led i en brottslighet som utövats i organiserad form

eller systematiskt eller om brottet föregåtts av särskild planering (2 § 6)) och möjligheten att beakta vissa omständigheter som synnerligen försvårande (som infördes 1 juli 2023) enligt 2 a § och den tillhörande bestämmelsen om förhöjt straffmaximum i 26 kap. 3 a § brottsbalken. Dessutom har, som utredningen påpekar, straffskalorna under senare år skärpts för en rad brott som är vanliga i kriminella nätverk, och straffbestämmelser med gradindelade brott innehåller möjligheter att beakta särskilda kvalifikationsgrunder t.ex. om gärningen varit av särskilt hänsynslös eller farlig art (för exempelvis olaga tvång, olaga hot och utpressning finns kvalifikationsgrunder som gäller om brottet innefattat hot som påtagligt har förstärkts med hjälp av vapen, sprängämne eller vapenattrapp eller genom anspelning på ett våldskapital eller som annars har varit av allvarligt slag). Utöver detta pågår ett lagstiftningsarbete som rör möjligheten att begränsa föreningsfriheten i förhållande till ”kriminella sammanslutningar” genom en ändring i grundlagen (SOU 2025:2).

I betänkandet presenteras en undersökning av hovrättsdomar meddelade under år 2024 där straffskärpningsregeln i 29 kap. 2 a § åberopades (s. 1540) och enligt utredningen i vissa fall tillämpades på ett otillfredsställande sätt. Det framgår dock inte närmare på vilket sätt regelns tillämpning anses vara otillfredsställande, eller på vilket sätt de många möjligheter att skärpa straffen som redan finns inte åstadkommer ett straff som speglar brottslighetens allvar. Domstolarna har enligt utredningen utmätt för låga straff, men i förhållande till vad?

Utöver denna ’spegling’ av brottslighetens allvar som motiv för att ytterligare skärpa straffen anges, med hänvisning till direktiven, att längre frihetsberövanden skulle ha brottsförebyggande effekter ”i vart fall för vissa brottskategorier och brottsintensiva individer” samt ”att straffet även kan verka avskräckande” (s. 1566). Utredaren konstaterar att ”det är svårt att utifrån tillgänglig forskning dra några entydiga och allmängiltiga slutsatser om de preventiva effekterna av inkapacitering – vilket också är fallet när det gäller effekterna av avskräckning men att det i vart fall inte kan uteslutas att höjda straff kan få en viss dämpande verkan på den samhälleliga brottsnivån” (s. 1568).

Utredaren menar dock att man även med den utgångspunkten måste ”beakta att alltför breda och kraftiga straffskärpningar riskerar att bli ineffektiva som brottsförebyggande åtgärd, med hänsyn till de höga kostnaderna av fängelsestraff och att den brottsreducerande effekten per frihetsberövad individ antas minska i takt med att fängelsepopulationen ökar (s.k. avtagande marginalnytta)” (s. 1568). Det är svårt att utläsa vilka kopplingar utredaren menar att det finns mellan dessa slutsatser, analysen av gällande rätt och de förslag som presenteras.

Utredningen drar emellertid slutsatsen att regeringens förslag om en obligatorisk dubblering av straffen är en dålig idé: ”Som vi har understrukit på flera håll i betänkandet (se bl.a. kapitel 4 och 7) – och som framgår av våra direktiv – bör påföljdssystemet även fortsättningsvis vila på principerna om proportionalitet och ekvivalens. Därtill måste andra grundläggande principer såsom de om humanitet, legalitet, förutsebarhet och enhetlighet beaktas. Till detta kommer intresset av en nyanserad rättstillämpning samt även ekonomiska hänsyn och vikten av att samhällets resurser används på ett rationellt sätt.” (s. 1569)

Fakultetsstyrelsen instämmer i att samtliga dessa skäl talar emot det förslag som beställs i direktiven, men vill understryka att samma skäl även talar emot det alternativa förslag som utredaren ställer sig bakom. Även utredarens förslag innebär ett markant avsteg från hur straffmätning sker i dagens påföljdssystem och innebär ett försök att med lagstiftning detaljstyra en bedömning som rimligen måste ske i domstol med hänsyn till omständigheterna i det enskilda fallet. Att utredarens egen lösning skulle säkerställa att ”det resultat som efterfrågas i våra direktiv uppnås så långt som det är möjligt, samtidigt som en nyanserad straffvärdebedömning kan göras och de grundläggande principerna om proportionalitet och ekvivalens upprätthållas” (s. 1589) framstår som, i bästa fall, önsketänkande.

Det går förstås att lagstifta fram en modell där en viss typ av brottslighet särregleras för att möjliggöra straff som enligt allmänna principer varken står i proportion till den enskilda brottets allvar eller

är i paritet med andra jämförbara brott. Men det är inte förenligt med att samtidigt hävda att detta är lagstiftning som upprätthåller allmänna principer om proportionalitet och ekvivalens. Det är det inte. Både i betänkandet och i ett särskilt yttrande (av experten Bengt Ivarsson, s. 1 861) uppmärksammas att brottslighet som har samband med kriminella nätverk skulle komma att särbehandlas och straffas enligt andra regler och principer, vilket ofrånkomligen innebär att all annan brottslighet anses mindre straffvärd. Ett närmast absurt exempel på detta är, lite slarvigt uttryckt, att en gängkriminell skulle få (upp till) dubbelt så högt straff vid misshandel mot en annan gängkriminell jämfört med misshandel mot sin partner. En sådan strafflagstiftning kan svårligen motiveras med hänvisning till proportionalitet eller ekvivalens och den ger knappast utrymme för ”en nyanserad straffvärdebedömning”.

Mot bakgrund av detta avstyrker fakultetsstyrelsen utredningens förslag.

Om billighetsskäl mm. (kapitel 12)

Förslagen om att avskaffa vissa strafflindringsgrunder, ändra och flytta på andra, uppfattar fakultetsstyrelsen som en kombination av å ena sidan en önskan om att sända signaler i enlighet med de ideologiska ställningstaganden som genomsyrar betänkandet i övrigt och å andra sidan att göra förändringar i regelstrukturen av vad som framstår som något mer oklara skäl.

Skälen för att göra ändringar är, enligt direktiven, att hänsynstaganden till ”förhållanden på gärningspersonens sida” vid påföljdsbestämningen utgör ”ett avsteg från principen om att straffets stränghet ska bestämmas efter brottets svårhet”, vilket innebär att gärningspersonens intressen ges företräde framför andra intressen, som brottsoffrets möjlighet till upprättelse. Här påpekas också att den skada som orsakats brottsoffret inte blir mindre av att gärningspersonen exempelvis förlorar sitt arbete, och att hänsynstaganden till detta innebär ”en risk för att den påföljd som döms ut inte uppfattas som rimlig och rättvis utifrån samhällets och

brottsoffrets perspektiv”. Strafflindringsgrunderna ska då ses över för att säkerställa att de ”inte får ett större genomslag vid påföljdsbestämningen än vad som är motiverat” (s. 55–56).

Både betänkandets och direktivens resonemang om billighetsskäl tycks utgå ifrån en idé om att straffmätning görs med en våg där gärningspersonens intresse ligger i ena vågskålen och brottsoffrets i den andra. Hänsyn till gärningspersonen innebär då automatiskt en nackdel för brottsoffret. Detta sätt att resonera är en grov förenkling av både straffmätning, billighetsskäl och brottsoffers intressen. Bestämmelser som tillåter att en enskild gärningspersons straff påverkas även av faktorer som inte rör den brottsliga gärningen finns i rättssystem världen över. Sådana bestämmelser syftar till att säkerställa att straff utdöms på ett sätt som är, och uppfattas som, rättvist i bredare bemärkelse, vilket i sin tur har betydelse för människors förtroende och respekt för straffsystemet. Rimligen bör sådana faktorer kunna vara både försvårande och förmildrande. Särskilt om staten gör anspråk på att genom bestraffning kommunicera klander. Det handlar inte om att slentrianmässig ta hänsyn till lite av varje, utan om en möjlighet för domstolarna att göra en rättvis och rimlig bedömning i samtliga av den mycket stora mångfald av enskilda fall som blir föremål för prövning.

Det är inte uteslutet att det finns ett behov av en översyn av billighetsskälen eller att det skulle kunna resultera i välmotiverade förändringar. En sådan översyn bör dock bygga på en fördjupad analys av grundidéerna bakom de olika hänsynstaganden som bestämmelserna medger, och en principiell diskussion om huruvida dessa skäl är rimliga eller inte i ett modernt straffsystem. Någon sådan analys presenteras inte i betänkandet.

Mot bakgrund av detta avstyrker fakultetsstyrelsen utredningens förslag.

Om presumtion för häktning (kapitel 13)

Inledande anmärkningar

Fakultetsstyrelsen vill erinra om att frihetsberövande alltid förutsätter godtagbara skäl. För att fatta ett beslut om häktning måste domstolen vara övertygad om att skäl för häktning föreligger i det enskilda fallet, oavsett om detta är resultatet av vad åklagaren har visat under häktningsförhandlingen eller om detta har byggts på en presumtion. Domstolen måste dock alltid pröva om det är uppenbart att skäl till häktning saknas. Vid diskussioner om häktningspresumtionen enligt 24 kap. 1 § andra stycket rättegångsbalken får man ibland intrycket av att en misstänkt skulle kunna undgå häktning om häktningsskälen inte kan presumeras. Detta är naturligtvis inte fallet då huvudregeln för häktning enligt 24 kap. 1 § första stycket rättegångsbalken alltid är tillämplig.

Förekomsten av en presumtion är särskilt värdefull i brottsutredningens inledande skede när det är viktigt att få till stånd ett frihetsberövande även om fullt tillräckligt stöd för häktning enligt något av de i 24 kap. 1 § första stycket rättegångsbalken angivna häktningsskälen ännu inte kan framläggas. Detta behov gör sig dock inte längre gällande vid omhäktning; åklagaren bör kunna motivera ett fortsatt frihetsberövande genom att precisera vilken risk som föreligger i fallet, som rättfärdigar fortsatt häktning. Bestämmelserna i 24 kap. rättegångsbalken har dock konstruerats på så sätt att presumtion för häktning lagtekniskt sett är tillämplig även vid omhäktning. Detta innebär att en presumerad fara kan ge upphov till en tämligen lång period av frihetsberövande, varför det är viktigt att presumtionen ska utformas med stor restriktivitet. Det är detta krav på restriktivitet som genomsyrar fakultetsstyrelsens tankegångar i denna del.

En utvidgning genom att sänka det minimistraff som ska vara föreskrivet för brottet

Fakultetsstyrelsen ansluter sig till utredningens bedömning att det inte är ändamålsenligt, eller förenligt med att straffprocessuella tvångsmedels tillämpningsområden inte ska vara mer omfattande än

vad som är nödvändigt, att sänka gränsen för presumtionsregeln till ett år. Häktning bör även fortsatt ske om det inte är föreskrivet lindrigare straff än fängelse i ett år och sex månader och det inte är uppenbart att skäl till häktning saknas.

Utredningen har motiverat sitt ställningstagande genom bl.a. hänvisning till de skärpta straffen som den föreslår att införa, vilket gör att ett betydligt större antal brott som idag faller utanför presumtionsregelns tillämpningsområde kommer att omfattas av den nya bestämmelsen. Fakultetsstyrelsen vill emellertid framhålla att, oavsett om förslagen om skärpning av de enskilda straffbestämmelserna genomförs, finns det inte några övertygande skäl att sänka straffminimum för tillämpningen av presumtionsregeln.

En utvidgning till vissa specifika brott med ett lägre minimistraff

Utredningen föreslår att presumtion för häktning bör gälla för brotten grov kvinnofridskränkning, grov fridskränkning och hedersförtryck även om minimistraffet för dessa brott är fängelse i ett år, alltså inte ett år och sex månader. Enligt utredningen framstår dessa brott som så allvarliga att det är rimligt att anta att skäl för häktning finns, dock utan förklaring varför så är fallet.

Brottets allvar uttrycks i den straffskala som lagstiftaren anser vara lämplig vid kriminaliseringsbeslutet. Häktningsbestämmelserna har konstruerats med utgångspunkt från brottens straffskala, inte deras konkreta straffvärde. Detta system tillhandahåller ett enkelt sätt för domstolen att hantera häktningsfrågan. Om lagstiftaren inte genom kriminalisering uttrycker att brotten grov kvinnofridskränkning m.m. är så allvarliga att de bör bestraffas med fängelse i lägst ett år och sex månader, ser fakultetsstyrelsen inte något övertygande skäl att avvika från systemet. I övrigt är häktning ofta motiverat på grund av kollusions- eller recidivfara och det torde inte vålla något större problem för åklagaren att visa att sådan risk föreligger i det enskilda fallet vid prövningen enligt huvudregeln i 24 kap. 1 § första stycket rättegångsbalken. Fakultetsstyrelsen ifrågasätter därför införandet av

presumtion för häktning för brotten grov kvinnofridskränkning, grov fridskränkning och hedersförtryck.

En utvidgning till försök, förberedelse eller stämpling till särskilt allvarliga brott

Utredningen föreslår att presumtionen för häktning utvidgas till att vara tillämplig när misstanken avser försök, förberedelse eller stämpling till ett brott för vilket det inte är föreskrivet ett lindrigare straff än fängelse i fyra år (s. 1711). Utredningen har emellertid inte lämnat någon förklaring varför just fängelse i lägst fyra år har valts som gränsen för presumtionsregelns tillämpning. Fakultetsstyrelsen efterfrågar även här en djupare analys av konsekvenserna av en sådan reglering innan ett eventuellt införande.

Även i avsaknad av en presumtionsregel för försök, förberedelse och stämpling enligt dagens regelverk finns inte något påtagligt praktiskt problem med att frihetsberöva misstänkta genom att tillämpa huvudregeln enligt 24 kap. 1 § första stycket rättegångsbalken. Den omständigheten, att fängelse i lägst fyra år är föreskrivet för det fullbordade brottet, skulle i de flesta fall leda till slutsatsen att flyktfara föreligger.

I övrigt anser fakultetsstyrelsen att en distinktion kan göras mellan försök å ena sidan och förberedelse och stämpling å andra sidan om lagstiftaren trots detta väljer att inkludera de nämnda osjälvständiga brotten i presumtionsregeln. Medan försök innebär att den tilltalade påbörjat utförandet av det tilltänkta brottet och det därmed finns en direkt koppling till straffskalan för det fullbordade brottet, utgör förberedelse och stämpling mer självständiga handlingar i förhållande till det fullbordade brottet och det är svårare att etablera ett direkt samband mellan straffet för förberedelse respektive stämpling och straffet för ett fullbordat brott.

För försök har utredningen föreslagit fängelse i lägst fyra år som gräns för presumtionsregeln, dock utan motivering varför just fyra år har valts. För fakultetsstyrelsens del kan det accepteras att i och med att en tilltalad kan hållas ansvarig för försök kommer straffvärdet för den konkreta gärningen sällan att understiga ministraffet för det

fullbordade brottet i någon avsevärd mån. Det finns alltså en förståelse för varför fyra år har valts, men som sagts ovan efterlyser fakultetsstyrelsen en mer utförlig motivering.

I fråga om förberedelse och stämpling vill fakultetsstyrelsen lyfta fram att högre straff än fängelse i två år inte får utdömas om inte fängelse i sex år eller mer kan följa på det fullbordade brottet (23 kap. 2 § tredje stycket brottsbalken). Om principen ska upprätthållas, att endast särskilt allvarliga brott skulle omfattas av presumtionsregeln, anser fakultetsstyrelsen att avgränsningen bör kopplas till de fall där fängelse i mer än två år kan dömas ut för förberedelse respektive stämpling, d.v.s. när fängelse i sex år eller mer kan följa på det fullbordade brottet. I stället för fyra års fängelse som gräns för presumtionen, som utredningen föreslår, anser fakultetens därför en gräns på *sex år* vore mer lämplig om en utvidgning av presumtionsregelns tillämpningsområde överhuvudtaget ska införas.

Om följdändringar i den straffprocessuella lagstiftningen m.m. (kapitel 14)

Följdeffekterna av att driva igenom de materiella straffrättsliga förslagen för straffprocessrätten är inte tillräckligt utredda eller klargjorda varken ur lagteknisk synvinkel, principiell betydelse eller praktiskt hänseende. De är därför inte överblickbara mot bakgrund av den presenterade utredningen. Identifierade risker är exempelvis att förslagen kan komma att påtagligt begränsa möjligheterna att besluta om åtalsunderlåtelse och förundersökningsbegränsning. Förslagen kan också innebära att färre mål kan avgöras utan huvudförhandling eller efter huvudförhandling i den tilltalades utevaro. Kravet på prövningstillstånd till hovrätten kan i praktiken komma att omfatta färre mål till följd av ändringarna i påföljdssystemet. fakultetsstyrelsen delar utredningens oro över att ett genomdrivande av påföljdssystemet utan ytterligare utredning av de straffprocessuella följdändringarna riskerar att ge upphov till effekter som inte är identifierade. En mer genomgripande översyn av de straffprocessuella reglerna behöver företas innan förändringar i påföljdssystemet genomförs.

Enligt delegation

Ulrika Andersson
Tova Bennet
My Bergius
Sverker Jönsson
Sigrid Nikka
Linnea Wegerstad
Christoffer Wong